

MAGDA BEČICOVÁ

ŠKOLY SPOLKU VESNA V BRNĚ A JEJICH ROLE V ČESKÉM DÍVČÍM VZDĚLÁVÁNÍ V LETECH 1886 – 1918¹

THE VESNA ASSOCIATION OF BRNO: ITS ROLE IN GIRLS'
EDUCATION 1886–1918

Úvod

V 19. století nastal v našich zemích v souvislosti s konstituováním moderního českého národa velký rozmach českého školství. Za nositele tohoto rozmachu lze považovat především nové české vzdělávací instituce, které byly ve velkém počtu zřizovány ve druhé polovině 19. století. Na okraji zájmu nezůstávalo ani české dívčí školství. V Praze bylo otevřeno české dívčí gymnázium Minerva a „minervistky“ patřily mezi první české studentky a absolventky vysokých škol. Obdobnou pozici, jakou zastávalo toto gymnázium v Čechách, zaujaly na Moravě postupem let školy spolku Vesna, které sídlily v Brně.

Školy spolku Vesna představovaly první české dívčí střední školy na Moravě. Byly založeny v roce 1886 a definitivně zanikly až v roce 1951. Umožňovaly českým dívkám získat vzdělání v české dívčí střední škole, poznávat český jazyk, kulturu, svébytnost, zvyky apod. Během své dlouholeté existence ovlivnily množství dalších vzdělávacích institucí u nás i v zahraničí. Mnozí pedagogové přijížděli do Brna, aby se seznámili s těmito školami, které jim posléze sloužily jako inspirace či model při zakládání dívčích škol v jejich rodných krajích. Ohlas škol záhy přesáhl hranice tehdejšího Rakouska-Uherska.

V diplomové práci jsem vymezila na základě studia odborné literatury a pramenů jednotlivé role škol spolku Vesna v českém dívčím vzdělávání v letech 1886–1918. Tyto role významným způsobem ovlivňovala otevřenost škol, která se jako hlavní idea škol prolínala veškerou jejich činností. V jednotlivých kapitolách práce jsem se pokusila odpovědět na otázky, co vedlo k založení těchto škol, kdo inicioval jejich založení, jak a kde chtěly školy dívky vzdělávat a vychovávat, proč právě tyto školy tolik ovlivnily ostatní dívčí školy, co bylo na školách zajímavé a specifické z pedagogického hlediska, zda školy splnily své cíle a očekávání veřejnosti. Ale především na otázku, v čem spočívaly role těchto škol v českém dívčím vzdělávání a jak se v průběhu let proměňovaly.

¹ Článek shrnuje výsledky diplomové práce obhájené na Ústavu pedagogických věd FF MU v roce 2003.

Práci jsem ohraničila léty 1886–1918. V roce 1886 byla otevřena první škola spolku Vesna v Brně a po roce 1918 se zásadním způsobem změnil charakter těchto škol². Dívky se po změnách souvisejících se založením samostatné Československé republiky začaly vzdělávat za podstatně odlišných podmínek než před rokem 1918 a cíle, o které usilovali zakladatelé a budovatelé škol spolku Vesna, se tak staly skutečností. České dívčí střední vzdělávání prošlo až do současnosti složitým vývojem, a proto pokládám za důležité znát kontinuitu tohoto vývoje, na jehož začátku stály právě tyto školy v Brně, jako předvoj českého dívčího středního školství na Moravě.

Problematika škol spolku Vesna byla doposud zpracovávána z pohledu pedagogiky i historie a představuje významné téma obou vědních disciplín. Dějiny těchto škol jsou tudíž poměrně široce rozpracovány, ale mým cílem bylo zabývat se především pedagogickými otázkami, které jsou zpracovány v omezeném rozsahu.

Výčet použitých pramenů a literatury byl vzhledem k tématu práce poměrně obsáhlý. Množství informací mi poskytlo především studium primárních pramenů v „Archivu Vesny a jejích škol“, který je uložen v Moravském zemském archivu v Brně³, studium pedagogických a společenských časopisů z přelomu 19. a 20. století⁴, studium prací zabývajících se přímo spolkem Vesna a jeho školami⁵, sborníků spolku Vesna a jeho škol, historicko-pedagogických publikací obecnějšího rázu z tehdejší i dnešní doby⁶, současných pedagogických sborníků apod.⁷. Neopomenula jsem ani publikace a příspěvky z oblasti ženského hnutí, které koncem 19. století s problematikou dívčího školství úzce souviselo⁸.

² Školy přestaly být po roce 1918 soukromou vzdělávací institucí a postupně všechny přešly pod správu města Brna. Během několika dalších let se staly běžnými středními školami, které připravovaly dívky pro ženskou povolání. V roce 1919 došlo k další změně – k zrovnoprávnění dívčího vzdělávání s chlapeckým, a dívky mohly být konečně přijímány za řádné žákyně středních škol a nemusely se již zapisovat za hospitující privatistky na chlapeckých středních školách, což obnášelo mnohá omezení jejich studia (MZA, G 167).

³ Archiv byl zpracován Dr. M. Wurmovou v roce 1957. Obsahuje knihy o spolku Vesna a jeho školách, fotografie pedagogů, žákyň, školních budov, učeben, penzionátů, různé tisky, výstřížky z novin, pamětní knihy, kroniky, výroční zprávy od roku 1886, zápisy ze schůzí, účetní knihy, korespondenci s odbornou veřejností a jinými spolky a školami atd. (MZA, G 167).

⁴ Učitelská beseda, Pedagogické rozhledy, Česká škola, Paedagogium, Učitelské noviny, Komenský, Učitelské listy, Ženské listy, Ženský svět, Vesna atd.

⁵ Autorem těchto publikací byl nejčastěji dlouholetý ředitel škol F. Mareš.

⁶ Např. Dějiny pedagogiky a Vývoj a dnešní soustava školství od O. Kádnera, Rozvoj českého školství 1848–1898 a Vývoj soustavy obecného školství v království českém od roku 1769–1895 od J. Šafránka, Dívčí školství u nás a jinde a Vyšší výchova dívek ve Francii od F. Drtiny a publikace od V. Jůvy, Z. Veselého, J. Kopáče, M. Králíkové, J. Máteje či V. Štveráka atd.

⁷ Zajímavé příspěvky k problematice dívčího vzdělání publikovala také M. Lenderová (1999, 2000).

⁸ Jedním z významných cílů ženského hnutí bylo totiž zvedání úrovně dívčího vzdělání. Mnohé ženy, které se v ženském hnutí aktivně angažovaly, působily jako učitelky a vychovatelky rovněž ve školách spolku Vesna v Brně.

Dívčí vzdělávání v českých zemích v 19. století

Rozmach českého školství v 19. století úzce souvisel s celkovou situací v české společnosti v letech národního obrození a s významnými událostmi konce 18. století a první poloviny 19. století, které představovaly zásadní mezníky ve vývoji školství v celé habsburské monarchii⁹. Úroveň elementárního školství tehdy nebyla příliš vysoká a situace ve středním školství byla velmi podobná. Vlivy katolické církve a germanizace byly všudypřítomné. Některé reformní školské návrhy se sice objevovaly, ale příliš jich ještě nebylo. Teprve po roce 1848 začalo docházet k radikálnějším změnám. Od konce 60. let 19. století bylo založeno mnoho nových českých gymnázií a reálků, také situace v elementárním školství se rychle zlepšovala, ale české dívčí školství pořád stálo na začátku svého vývoje¹⁰.

První české dívčí střední školy se začaly zakládat teprve po roce 1860. Dívky se tak mohly po ukončení docházky do obecné a měšťanské školy dále vzdělávat v pokračovacích a hospodyňských školách, různých kurzech nebo ve vyšších dívčích školách. Na školách spolku Vesna se dívkám nabízela možnost získat praktické i vyšší vzdělání.

Školy spolku Vesna v Brně

Iniciativa ke vzniku první školy vyšla z brněnského spolku Vesna, který se původně zabýval pouze zpěvem a postupem let se jeho zájem přesunul do vzdělávací oblasti. Spolek začal pořádat přednášky a jeho členky začaly hlasitě volat po založení české dívčí školy v Brně. Této myšlenky se ujala jednatelka spolku E. Machová.

V září 1886 byla slavnostně otevřena pokračovací škola spolku Vesna, která ale ještě ani zdaleka nepředstavovala střední školu a byla orientována praktickým směrem. Představovala na Moravě jedinou českou dívčí školu svého druhu.¹¹ V roce 1888 spolek založil vyšší dívčí školu, která se už podobala střední škole, kladla důraz na poskytování všeobecného vzdělání a dostávala se do povědomí široké veřejnosti. V dalších letech byla založena průmyslová škola, obchodní škola, vznikly nové vzdělávací větve, studijní obory a vzdělávací kurzy. Na školách se vzdělávaly vedle dívek z movitějších rodin i dívky ze sociálně slabších rodin, kterým bylo adekvátně snižováno školné. Tyto absolventky pak dále šířily vzdělání a myšlenky škol i ve svém sociálním prostředí. Po roce 1900

⁹ Zrušení jezuitského řádu (1773), Felbigerův školní řád (1774), vydání gymnaziálních osnov G. Marxe (1775), tzv. Schulkodex (1795), Nástin základních zásad pro veřejné vyučování (1848), Exner-Bonitzův Nástin organizace gymnázií a reálků (1849), Zákon o jazykové rovnoprávnosti na školách (1866), Zákon o obecném školství (1869) atd.

¹⁰ Dopusud se totiž zakládaly především chlapecké školy. Až do druhé poloviny 19. století v českých zemích neexistovala jediná česká dívčí střední škola, nabídka škol tak byla omezena na finančně nákladné soukromé vzdělávací ústavy, klášterní školy apod.

¹¹ Pokračovací škola byla organizována do čtyř vzdělávacích větví a 18 oddělení. Na konci prvního školního roku ji navštěvovalo již 85 žákyň a jejich počet v dalších letech neustále vzrůstal (MZA, G 167).

byla vyšší dívčí škola přeměněna v dívčí lyceum. Stavěly se nové budovy a penzionáty škol a rozšiřoval se učitelský sbor. Ve školním roce 1918/1919 strukturu škol spolku Vesna tvořilo třináct škol¹². Integrovaná součást výchovně – vzdělávacího působení škol představoval od roku 1890 penzionát spolku Vesna, jehož výchovné působení odpovídalo základům výchovné metody škol¹³.

Školy spolku Vesna zásadním způsobem ovlivnily rozvoj dívčího vzdělávání v českých zemích. Jejich vliv se šířil i za hranice českých zemí, ale současně také do hloubky společnosti. Školy navštívilo mnoho zahraničních hostů z různých zemí a dokladem těchto návštěv je dodnes dochovaná bohatá korespondence¹⁴. Po roce 1918 se školy významně podílely na budování dívčího středního školství na Slovensku a v sousedním Polsku.

V pedagogickém sboru působilo mnoho tehdejších zajímavých osobností, např. František Mareš (1862–1941) – organizátor a budovatel škol, Eliška Machová (1858–1926) – zakladatelka škol, Julie Kusá (1850–1907) – zakladatelka průmyslové školy, Eliška Kozlová (1866–1936) – učitelka škol, inspektorka dívčího školství v Rakousku a vrchní školní radová ministerstva školství a národní osvěty ČSR atd.

Školy měly své specifické pedagogické základy, na kterých byl postaven celý jejich výchovně – vzdělávací systém (Šanderová, 1940). Výchovná metoda škol stála na čtyřech základních pilířích, které představovaly vlastenectví, sociální tradice, umělecká a společenská výchova. Cílem vzdělání byl harmonický rozvoj rozumu, citu a vůle.

Veškerý chod škol ovlivňovala jejich hlavní idea – otevřenost. Projevy otevřenosti šlo vysledovat již při založení první pokračovací školy a v celém dalším vývoji škol až do roku 1918. Otevřenost se projevovala v myšlence vedoucí k založení škol, v přístupnosti škol široké veřejnosti, ve spolupráci s rodiči a rodinami žákyň, ve spolupráci s odbornou veřejností a spolky, ve spolupráci s jinými vzdělávacími institucemi, v prezentaci škol, v publikační činnosti škol a jejich učitelů, ve struktuře pedagogického sboru a v obsahu vzdělání. Otevřenost významně ovlivňovala také role škol v dívčím vzdělávání, ovlivňovala samotnou povahu škol, ale přitom byla sama ovlivňována tehdejší historickou realitou, stavem společnosti, kulturní a vzdělanostní úrovní společnosti, situací v českém školství, požadavky společnosti na vzdělání dívek apod.

Role škol spolku Vesna v českém dívčím vzdělávání v letech 1886–1918

Školy spolku Vesna zaujaly v letech své existence významné role v českém dívčím vzdělávání a vzdělávání vůbec. Role škol ovlivňovala jak idea otevřenost-

¹² Dívčí lyceum, měšťanská škola, trojtřídní vyšší škola pro ženská hospodářská povolání, dvouletá obchodní škola, ústav pro vzdělávání učitelek dívčích průmyslových škol, ústav pro vzdělávání učitelek kuchařských a hospodyňských škol, průmyslová dvouletá škola, vyšší učivačská škola, roční hospodyňská škola, pětíměsíční hospodyňská škola, dvouletá pokračovací škola, hudební škola a mateřská škola (Jílek, 1936, s. 20).

¹³ Některé budovy škol se nacházejí např. na Jaselské ulici v Brně.

¹⁴ Viz MZA, G 167.

ti, tak situace ve společnosti, politice, školství a kultuře. Promítaly se do několika rovin. V rovině obecně–vzdělávací spatřuji jejich velkou roli především v tom, že umožnily moravským dívkám české národnosti získat střední vzdělání. Nabízely dívkám ze všech společenských vrstev získat střední vzdělání a významně tak zvyšovaly vzdělanostní úroveň ženské populace na Moravě. Mnohé vykonaly i pro vzdělávací osvětu. Upozorňovaly na to, že vzdělání je potřebné pro každého člověka, pořádaly přednášky a besedy určené pro širokou veřejnost. Školy také vydávaly spisy a brožury o potřebě vzdělání v tehdejší společnosti. Nelze opomenout ani role v rovině kulturně–vzdělávací, školy se totiž významně podílely na šíření české kultury a vzdělanosti a také moravského národopisu. Školy představovaly na přelomu 19. a 20. století hlavní středisko české kultury v Brně. V rovině dívčího vzdělávání se role škol postupně proměňovaly od prvotní role zakladatelské a budovatelské po šifitelskou, inovátorskou a přeměnitelskou roli, až po velký vzor ukázkového dívčího vzdělávacího ústavu a inspiraci pro ostatní dívčí školy. Školy neustále hlásaly nutnost dívčího vzdělání a tyto své myšlenky šířily v českých zemích i v zahraničí.

Závěr

Školy spolku Vesna již dávno nevyvíjejí svou činnost, ale mají své trvalé místo v dějinách pedagogiky. Název spolku a budovy jeho škol pořád existují a v našem okolí doposud žijí ženy, které je ve svém mládí absolvovaly a mají tak osobní zkušenost s jejich výchovně–vzdělávacím systémem.

Školami jsem se zabývala z pohledu dnešní pedagogiky, ale zároveň jsem si uvědomovala a respektovala kontext doby, ve které vyvíjely svou činnost. Pokusila jsem se nalézt zákonitosti chodu škol a zajímavosti interního charakteru, které přispěly k dotvoření jejich komplexního obrazu. Školy vykonaly v počátcích českého dívčího středního školství na Moravě mnoho záslužné práce a i v dnešní době je možné čerpat z jejich bohatých zkušeností ve výchově a vzdělávání.

LITERATURA

Archiv Vesny a jejích škol, MZA Brno, fond G 167.

Bednářová, Věra. *Jak vznikalo dívčí odborné školství na Moravě*. Brno: nakl. Pokorný, 1940. 8 s.

Bednářová, Věra. *Zakladatelky českého dívčího školství*. Brno: Universitní knihovna, 1957.

Drtna, František. *Dívčí školství u nás a jinde*. Praha. Jednota učitelek, 1905. 49 s.

Drtna, František. *Vyšší výchova díveč ve Francii*. Praha: nakl. J. Otto, 1899. 108 s.

Jlsek, Karel. *Památník k 50. výročí založení „první české pokračovací a výrobní školy díveč v Brně“, kterou otevřela Vesna dne 16. září 1886*. Brno: Vesna, 1936. 25 s.

Jůva, Vladimír, Veselá, Zdeňka. *Dějiny výchovy, školy a pedagogiky*. Praha: SPN, 1991. 207 s.

Kádner, Otakar. *Dějiny pedagogiky (Vývoj teorií pedagogických od konce století osmnáctého)*, díl III. sv. 1. Praha, 1923. 515 s.

Kádner, Otakar. *Dějiny pedagogiky*, díl III. sv. 2. Praha: nakl. Česká grafická unie, 1924. 358 s.

Kádner, Otakar. *Dějiny pedagogiky*, díl III. sv. 3. Praha: nakl. Česká grafická unie, 1923. 268 s.

Kádner, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství*, díl I. Praha: nakl. B. Janda, 1929. 549 s.

Kopáč, Jaroslav. *Dějiny české školy a pedagogiky a v letech 1867–1914*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1968. 131 s.

- Kráľíková, Marie, Nečesaný, Josef, Spěvák, Václav. *Nástin vývoje všeobecného vzdělání v českých zemích*. Praha: SPN, 1977. 184 s.
- Lenderová, Milena. *K hříchu i k modlitbě*. Praha: Mladá fronta, 1999. 300 s.
- Lenderová, Milena. *Úsilí o vyšší dívčí vzdělání v Čechách v 19. století*. In *Minulost, současnost a budoucnost gymnazijního vzdělání* (Sb. Z českého ráje a Podkrkonoší supplementum 5). Praha, 2000, s. 49–60.
- Mátek, Jozef, aj. *Dějiny české a slovenské pedagogiky*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladatelstvo, 1976. 501 s.
- Sborník Vesny Fr. Marešovi k sedmdesátým narozeninám*. Brno: Vesna, 1932. 154 s.
- Šanderová, Vlasta. *Sedmdesát let brněnské Vesny*. In *Ženy na Moravě*. Brno: Dobročinný komitét, 1940, s. 14–39.
- Štverák, Vladimír. *Stručné dějiny pedagogiky*. Praha: SPN, 1983. 380 s.
- Štverák, Vladimír. *Dějiny pedagogiky II*. Praha: SPN, 1991. 181 s.
- Šafránek, Jan. *Rozvoj českého školství 1848–1898*. Praha, 1898. 67 s.
- Šafránek, Jan. *Vývoj soustavy obecného školství v království českém od roku 1769–1895 (příspěvek k dějinám českého vyučování)*. Praha, 1897. 304 s.
- Šafránek, Jan. *Za českou osvětu. Obrázky z dějin českého školství středního v zemích koruny svatováclavské*. Praha: nakl. J. Otto, 1898. 267 s.
- Veletovská-Humllová, Hana (uspořádala). *Ženy na Moravě*. Brno: Dobročinný komitét, 1940. 156 s.

SUMMARY

The article summarizes the results of a thesis named *The Vesna Association of Brno: its role in the Czech education of girls between 1886 and 1918*. The schools of *Vesna* were among the first Czech secondary schools for girls in the region of Moravia, starting thus the continuous development of the Czech secondary female education. Based on the study of specialist literature and references, the aim of the thesis was to define the transforming roles of such schools in the period under observation, answer questions related to such schools and to the female education in general, and assess the importance of such schools for today's Czech pedagogy. The thesis had largely accentuated the far-reaching openness of the *Vesna* schools as their foremost feature.